

A VAJDAVÁR-VIDÉK BARLANGJAI

CAVES OF THE VAJDAVÁR REGION (HUNGARY)

ESZTERHÁS ISTVÁN

8045 Isztimér, Köztársaság u. 157.

eszterhas.istvan@gmail.com

Abstract: The 570 km² large Vajdavár Region is a characteristic landscape between the northern border of Hungary and the Mátra Mountains. The area is referred as the Ózd-Pétervásárai Hills in most of the maps and school-books and it is considered as a hill landscape. The relief difference is 391 m, and the average slope inclination is 38 degree. Twelve peaks exceed the 500 m above the sea level. The highest peak is the Mount Ökör 541 m above the sea. Taking into consideration the above mentioned data the region is obviously a typical medium relief mountains. The mountains are the only sandstone region in Hungary, the surface is mainly composed of sandstone of the Eggenburgian stage of the Lower Miocene. The cave exploration in the region has began relatively late in the year of 1975. Most of the cave surveys have been carried out by the Vulcanspeleological Collective. Recently (in 2015) 27 natural caves and 12 artificial cavities have been listed. All the caves of the Vajdavár Region were formed in sandstone. They were developed by mass movement, by corrosion and by physical and chemical weathering. The majority of the caves are wide-open rock shelters, but also can be found some niches, crevices and tubes. The largest objects are the 6 x 29 m Szederkényi Rock Shelter, the 4 x 22 m Farkas-lyuki Rock Hole and the 3 x 21 m Nagy-lyukas-kői Rock Shelter. Some rock shelters are decorated with plants, while in other cavities bats are roosting. Outlaw legends are connected to the bigger caves and legends and sagas are attached to the artificial cavities.

Bevezetés

A hozzávetőleg 570 km² területű Vajdavár-vidék az Észak-magyarországi-középhegységben, a Mátra és a Bükk, valamint Magyarország északi határa között helyezkedik el. (Egy kicsiny, 30 km²-es része Szlovákiába is átnyúlik.) Hazánknak az a tája, amelynek nincs általánosan elfogadott neve. A különböző geográfiai munkákban és a térképeken 22 elnevezéssel találkozhatunk, úgymint:

Bolhád (keleti része),	Óbükk,
Borsod-Gömöri-medence,	Ózdi-dombság,
Erdőhát,	Ózdi-hegység,
Gömör-Hevesi-dombság,	Ózd-Pétervásárai-dombság,
Gömöri-hegyhát,	Ózd-Pétervásárai-hegység,
Gömöri-medence,	Ózd-Pétervására közti vonulat,
Heves-Borsodi-dombság,	Pétervásárai-dombság,
Heves-Borsodi-hegyhát	Vajdavár-dombvidék,

Heves–Gömöri-dombság,
Kelet-Nógrádi-medence,
Kis-Bükk,

Vajdavár-hegység,
Vajdavár-homokkővidék,
Vajdavár-vidék.

Sokadmagammal a Vajdavár-vidék elnevezést (*HEVESI* 2002) használom és támogatom. Ezt azzal indoklom, hogy a Vajdavár-vidék elnevezés *önálló* tájat jelöl, nem mutat függőséget a szomszédos tájak és térségek felé (Bükk, Nógrád, Gömör, Heves, Borsod), másrészt nem utal a vitatott domborzati formákra (hegység, dombság, medence).

1. kép: A hegység névadója a Vajdavár keletről nézve
Picture 1: The easterly side of the Vajdavár, which lend his name to the region

A különböző elnevezések sugallta probléma továbbá, hogy dombságnak vagy hegységnek tekintsük-e a tájat. A legtöbb geomorfológiai munka egyetért abban, hogy a dombság és a hegység között nincs alapvető különbség. A két domborzati megnevezés között az abszolút vagy a relatív magasságuk szerint, illetve lejtőszögük meredeksége alapján vonják meg a határt. Ez a határ persze a különböző irányt adó szerzők meglátása szerint sem azonos. *BULLA* (1964) a tengerszint feletti 300 m-t tekinti határnak, az ez alatti, 6 %-osnál nagyobb átlagos lejtésű területeket dombságnak, az ezen felülieket hegységnek tartja. *GHEYSELINCK* (1941) középhegységnek írta le az 500-1500 m tengerszint feletti csúcsokkal rendelkező felszínformákat. *PÉCSI* (1967) a 25 és 200 m szintkülönbségű területeket tartja dombságnak, a 200 m-nél magasabb reliefűeket pedig hegységnek. *HAMMOND* (1964) a 90 és 300 m szintkülönbségű, a 20-50 %-ban lejtős tájakat mondja domb-

ságnak, az ezen felülieket pedig hegységnek.

Nézzük, milyen szintkülönbségek fordulnak elő vidékünkön. A vidék központi részén 12 hegyrom magassága haladja meg a tengerszint feletti 500 métert (*1. kép*). Az egész tájra vonatkozó relief 391 m (a Hangony-patak 150 m tengerszint feletti magasságban hagyja el a tájat, a legkiemelkedőbb pedig az Ökör-hegy 541 méterével). A geomorfológiai relief meghatározásához általánosan elterjedt az 1:25000-es térképlap által határolt terület (88 km^2) szintkülönbsége. Ez a mi esetünkben átlagosan 250 m (184 m és 278 m között). Az egy km^2 -es átlagszintkülönbség 120 m. A vidék lejtőviszonyai átlagosan 30-40 %-osak (17-22 °-osak). Ezek az adatok a tájnak inkább hegyvidéki jellegét támasztják alá. Amit megerősít az is, hogy a Cserhát, a Velencei-hegység, a Villányi-hegység a Vajdavár-vidéktől szerényebb relieffel és lejtőviszonyokkal rendelkezik, mégis hegységnek nevezük.

Földtani felépítés

A miocén kor kezdetét, az eggenburgi korszak a tenger mélyülése és ennek velejárójaként, az üledék-felhalmozódás jellemezte. A korszak végére ismét kiemelkedés kezdődött, de az ottngi korszakban még csak egy sekélyedő szigettengerré változott vidékünk, és még a kárpáti korszakban is jelentős volt a vízborítás. Teljes szárazulatot csak a középső miocén bádeni korszakának a végére feltételeznek a Vajdavár-vidéken (*HÁMOR-JÁMBOR* 1998).

A Vajdavár-vidéket felépítő rétegek döntő többsége a kora-miocén eggenburgi korszakából valók. Ez időben területünkön jelentős vastagságú, egymástól az összefogazódás miatt nehezen elhatárolható homokkő és slír képződött.

A Vajdavár-vidék ekkor aktív üledékgyűjtő medencéjében lényegében kétféle üledék rakódott le. Az áramlásoktól elkerült helyeken a Szécsényi Slír Formáció alig rétegzett, finomhomokos-agyagos kőzetlisztből álló rétegei telepedtek le (*BÁLDI* 1971). Ezek a rétegek szeszélyes elrendezésben fogazódnak össze az áramlási zónákban lerakódott homokkővel. Szép feltárásaik vannak Pétervására keleti szélén az útbevágásban, az arlói Cshó-hegyen, stb.

A vidék tájképileg is legjellemzőbb képződménye a Pétervásárai Homokkő Formációt alkotó glakonitos homokkő. Ez jól mozgatott, sekély tengervízben ülepedett le. Jellemző szerkezeti eleme a keresztarétegzettség, amit az ár-apály mozgások produktumának tartanak (*PRAKFALVI* 2000). Másik jellegzetessége a hol dúsabban, hol ritkábban előforduló glaukonittartalma. A homokkővet többnyire karbonátos, alárendelten már-

gás kötőanyag cementezi össze. A kötőanyag aránya változó, helyenként 20-22 %-ot is meghaladja. Egyes helyeken jobban összecementált, keményebb rétegek váltakoznak a morzsalékonyabb rétegekkel, illetve vékony agyag-, vagy márgapadokkal, másutt pedig az erózió sorokba rendezett, kemény kőcipókat preparált ki a sziklafalak kevésbé ellenálló anyagából. A glaukonitos homokkő alkalmasint látványos sziklafalakat, zömök tornyokat alkot, mint Istenmezején a „Noé szőlője”, Bükkszenterzsébeten a Nagy-kő (2. kép), stb.

2. kép: A Nagy-kő a legszebb magyar homokkőhegy
 Picture 2: The Nagy-kő is the most attractive sandstone hill in Hungary

Az eggenburgi koirszak végén, a partmenti zónákban képződött a Zagyvapálfalvi Tarkaagyag Formációba tartozó rétegsor (SCHRETER 1940). Anyagát váltakozva adják a finomabb és durvább szemcsékből álló, kovás kötésű, szürke és vöröses árnyalatú homokkövek. A különböző szemcsenagyságú homokkőrétegek közé helyenként (ritmikusan) kagylók és csigák váztöredékéből álló, ún. lumasellarétegek települtek. A lumasellás padokban feltűnő a nagyobb (olykor babszemnyi) kavics jelenléte. Pl: a Nagy-kő tetőrégiója, Borsodnádason a Balatoni úti (vagy Lemezgyári) temető.

Az ottngi korszakot az ún. alsó riolittufa-szórás vezette be. A távolabbi vulkánok robbanásos kitörése során jelentős mennyiségű piroklasztikum került mind a szárazföldi felszínre, mind a maradványtengerek medencéibe. Ezek alkotják a Gyulakeszi Riolittufa Formációt. A Vajdavár-vidék szomszédságában meglehetősen elterjedt ez a réteg. Valószínűleg a mi területünkön is általános volt, de a táj nagyobb (központi) része sásbér-

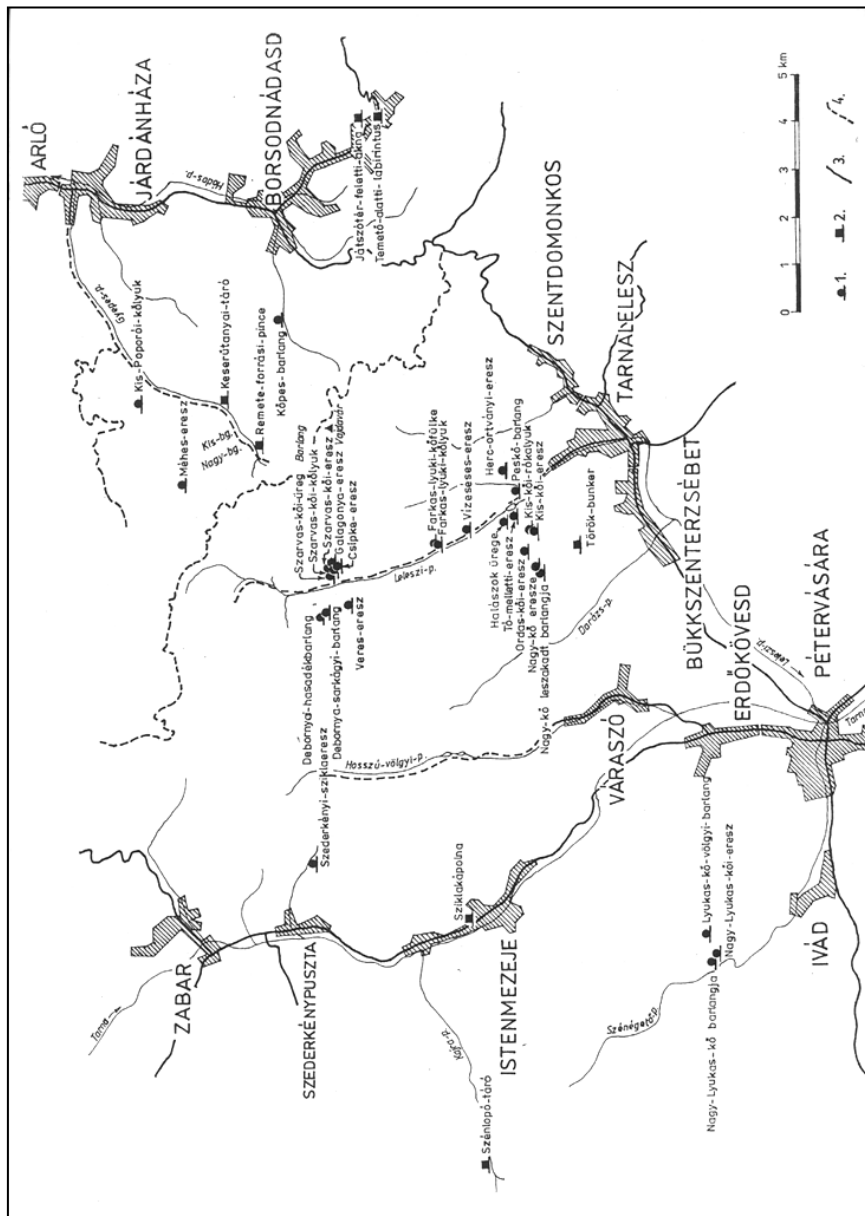
cesen kiemelkedett, és így ott a fokozott denudáció következtében mára lepusztultak e rétegek, csak a peremvidék alacsonyabban maradt rögeinek tetőrégiójában található belőlük néhány szerényebb kiterjedésű folt, mint pl. az Istenmezejei Fehér-hegyen, vagy a szentdomonkosi Nagy-berken.

A riolit jelenlétére, illetve egykor volt jelenlétére utal a bentonit előfordulása. A bentonit ugyanis a finomszemű riolittufa mállásából képződött nemes agyag. Ennek fő alkotórésze a montmorillonit nevű rétegszilikát, amely akár 50-80 %-át adja a bentonitnak. Istenmezeje déli, délkeleti szomszédságában, a Hangyabolyoson és a Rosszkút-tetőn, valamint Pétervására körül jelentős bentonittelepek alakultak ki (JUHÁSZ 1984).

A völgyekben és a medencékben korráziós lejtőtörmelék és a vízfolyások által szállított alluviális üledék települt.

A barlangok kutatástörténete

1975 előtt csak néhány mesterséges üregről volt szószavú említés. A Vajdavár-vidék barlangkutatása csak 1975-ben kezdődött. Ez időben DÉNES György (1975) egy a térképen olvasott helynév – a *Peskő sző* – etimológiai tisztázása céljából tett helyszíni bejárást a Leleszi-völgy környékén. Ennek során beigazolódott, hogy a „*Peskő*” szó ezen a homokkővidéken is barlangos helyet jelent, és ennek bizonyosságként két nagyobb és két kisebb barlangot ismertetett a vidékről. A vidéket ábrázoló 1986-os turistatérkép (CARTOGRAPHIA 1986) szintén négy itteni barlangot jelölt. Majd 1996-ban BOZÓ László, tarnaleleszi amatőr helytörténész a faluról írt monográfiájában három barlangot, illetve ezek legendáit ismertette. 1997-ben KATONA Csaba ózdi természetjáró ad egy fényképpel illusztrált rövid leírást a Keserútanyai-táróról. Az említések és a turistatérkép adatai szerint 1997-re már tizenegy Vajdavár-vidéki barlangról volt hosszabb-rövidebb írásos anyag. A nemkarsztos barlangokat kutató, tanulmányozó Vulkanoszpeleológiai Kollektíva négy nyári táborot szervezett a vidék barlangjainak megismerésére és kataszterezésére.

1. ábra: A Vajdavár-vidék barlangjai
 Jelmagyarázat: 1. Természetes barlang, 2. Mesterséges üreg, 3. Közút, 4. Fontosabb erdei út
 Figure 1: The caves of the Vajdavár Region
 Legend: 1. Natural cave, 2. Artificial cavity, 3. Road, 4. Important track

A Vulkánspeleológiai Kollektíva táborain kívül néhány egyéni kutató is tevékenykedett az 1998-2014 közti időben a Vajdavár-vidék barlangjai-

nak megismerésén, kik többnyire a kollektíva által is vizsgált barlangokat írták le, de Bartha Csaba tájvédelmi felügyelő két újabb barlangot is talált. *KATONA* Csaba 2006-ban megjelent, hiánypótló turistakalauza minden érdeme mellett csak két ismert barlangot említ. *HEGEDŰS* András (2001, 2005) morfológiai tanulmányaiban öt barlangról ad rövid említést

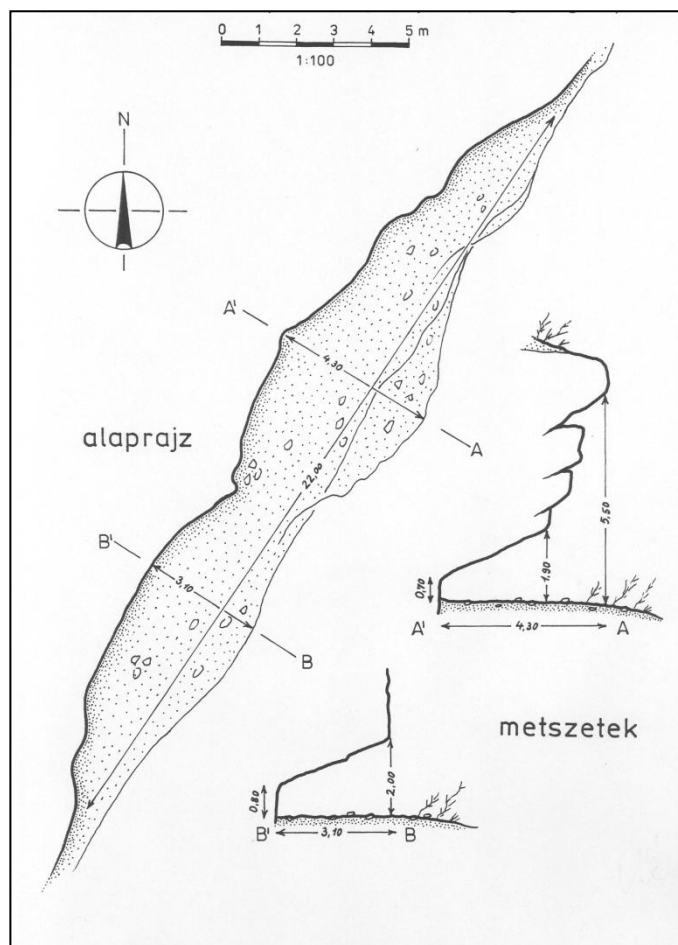
Ilyenféleképpen 2015-ben már 39 Vajdavár-vidéki barlangot ismerünk. Ezek közül 27 természetes barlang, 7 barlangszerű mesterséges üreg, 5 pedig megsemmisült objektum (*1. ábra*).

A hegység barlangképző folyamatai

A Vajdavár-vidék valamennyi természetes barlangja miocén korú glaukonitos homokkőben (Pétervásárai Homokkő Formáció) képződött. E homokkő összetétele változó. A változatos összetételű és megjelenésű homokkőfalakban többféle lepusztító hatás érvényesül. Ha a lepusztító hatások a kőzetfal egy-egy részén egymást követően vagy koncentráltan jelentkeznek, úgy ott üregképződés indul, amely előbb-utóbb barlang keletkezéséhez vezet (*OZORAY* 1962, *ESZTERHÁS* 2003). A vajdavár-vidéki homokkőfalakban eddig a következő lepusztító – barlangképző hatásokat figyeltük meg: szállítóközeg nélküli lejtős tömegmozgás, koptatás, aprózódás, mállás, illetve ezek kombinációjával összetett barlangképződés, valamint az emberi tevékenység során alakult mesterséges üregek.

Szállítóközeg nélküli lejtős tömegmozgásnak a gravitáció hatására történő kőzetmozgásokat nevezzük. Ily módon tektonikus, atektonikus, felszakadásos és álbarlangok jöhetnek létre. A Vajdavár-vidéken egyetlen tektonikus barlangot, a Szarvas-kői-üreget és szintén egyetlen felszakadásos üreget, a Halászkői-üreget ismerjük.

Koptatásnak a víz, a szél, a jég által mozgatott szemcsék kőzetpusztító hatását nevezzük. A Vajdavár-vidéken leginkább az áramló víz szállította szemcsék koptató tevékenysége, az erózió alkot barlangokat. Az oldalazó erózió alkotta pl. a Farkas-lyuki-kőlyukat (*2. ábra*), mélyítő erózió a Szarvas-kői-kőlyukat (*4. ábra*) és örvénylő erózió a Vizeséses-ereszt (*9. kép*). A szél által mozgatott szemcsék koptató hatása, a defláció csak alárendelten vesz részt néhány itteni barlang alakításában. A defláció hozzájárult pl. az Ordas-kői-eresz, és a Peskői-barlang alakításához.

2. ábra: A Farkas-lyuki-kölyukat oldalazó erózió alkotta
 Figure 2: The Farkas-lyuki Rock Hole was developed by the lateral erosion

Az aprózódás az a lepusztulási forma, amely esetben a kőzetek kémiai átalakulás nélkül esnek kisebb részekre. A kőzetfalak kialakulása után megszűnik a korábbi oldalnyomás, így a kőzetek fellazulnak, előbb kisebb, majd egyre nagyobb repedések alakulnak bennük. A nyomáscsökkenés okozta aprózódás jól észlelhető az Ordas-kői-eresz esetében. Aprózódást okoz a hőingadozás és a nedvesség-ingadozás is. Ez inkább a különböző cementáltságú részek határán látszik, ahol a lazább rétegek erőteljesebben peregnek ki. A hő- és nedvesség-ingadozási aprózódás inkább csak módosítja a barlangeresz falfelületét, mint pl. a Lyukas-kő-völgyi-barlangnál is.

A mállás a kőzetek víz jelenlétében való vegyi bomlása. Vidékünkön az oldódásnak, az elbomlásnak és a biológiai mállásnak is csak mérsékelt

hatása van. Ha a homokkőben szivárgó víz egy-egy márgás réteg felett felgyülemlik, ott csekély oldódást tud végezni. Ilyen oldásos tevékenységet észlelhetünk a Nagy-Lyukas-kő barlangjánál. A hidratáció, hidrolízis, oxidáció egymást követő folyamatai kis anyagveszteséggel járó elbomlást okoznak. Inkább csak elvi lehetőséget jelentenek, de határozott nyomait nem találjuk. A biológiai mállás nyomait a Vajdavár-vidéki barlangok nagy részében felismerhetjük. Főként a telepes növények (zuzmók) savai okoznak felületi, ún. pikkelyes mállást pl. a Kis-kői-ereszben, a Herc-ortványi-ereszben.

Olyan esetekben, amikor a többféle egymást melletti vagy egymás utáni barlangképző hatás közül nem igazán lehet domináns hatást megállapítani beszélünk összetett üregképződésről. Szemléletes példa erre a Nagy-Lyukas-kő barlangja, ahol első mozzanatként az oldalnyomás megszűntével jelentkező fellazulásos aprózódást tapasztalunk, amit egy lazább homokkő-réteg is felerősít, de jelen van a hő- és nedvesség-ingadozás okozta szemcsekipergés és az itt 15 % meszet tartalmazó kőzet oldódása is, de még a defláció is segíti az üreg alakulását.

Meg kell említeni az emberek által készített, mára már funkciójukat veszített mesterséges üregeket is (melyet a helyi lakosság barlangoknak nevez). A mesterséges üregeket többféle céllal alakították, vannak lakóhelyek, búvóhelyek, pincék, bányatárók, víznyerő alagutak, de ismert még sziklakápolna is.

A barlangok rövid leírása

A Vajdavár-vidéken három barlangkataszteri terület osztozik. Az 5230-as (Mátrai) terület a Tarnától nyugatra van, itt három természetes barlangot ismerünk. Az 5310-es (Demjén – Domaházi) terület pedig a Tarnától keletre esik, ahol húsz négy természetes barlangot (ezen belül négy barlangméreten aluli barlangkezdeményt, illetve barlangtorzót) tartunk nyilván. Az 5320-as (Upponyi) terület vidékünkre eső, a Hódos-pataktól keletre levő részén csak mesterséges üregeket ismerünk (*DÉNES-ESZTERHÁS-GÖNCZÖL-TINN* 1998, *ESZTERHÁS* 2003, 2013, 2014). A következőkben a barlangokat beütrend szerint ismertetem

1. Csipke-eresz (Tarnalelesz, Szarvas-kő)

Mintegy 20 m magasan a sziklafalban szelektív mállással és aprózódással képződött kis barlangeresz, melyet csak felülről kötéllel lehet megközelíteni. A nagyjából keletre néző, napfényes ereszben egy vadrózsabokor található. Az eresz szélessége 8,2 m, beöblösödése 2,5 m, magassága 3 m.

2. Debornyai-hasadékbarlang (Tarnalelesz, Debornya-sarkágy)

A „sarkágy” szó a helyi nyelvhasználatban völgyet jelent. A völgytalptól vagy 50 m-rel magasabban egy kisebb (1,2 m beöblösödésű) ereszből nyíló 2,3 m hosszú, de csak 30 cm széles ferde üreg, amely közetszétrnyílással, aprózódással keletkezett.

3. Debornya-sarkágyi-barlang (Tarnalelesz, Debornya-sarkágy)

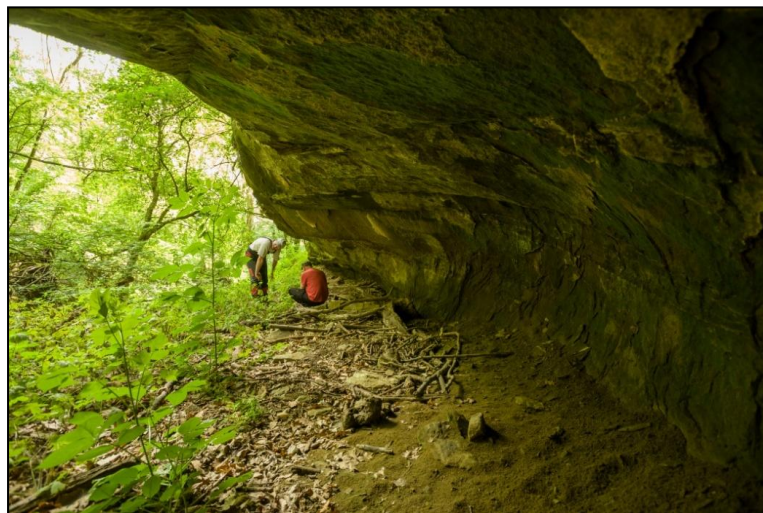
Kb. 20 méterrel magasabban a völgytalptól egy 7,2 m széles, 3,3 m beöblösödésű, 3 m magas, délre néző, negyedgömb formájú fülke. Feltehetően a völgyecskét létrehozó időszakos patak oldalazó eróziójával, majd mállással alakult.

4. Farkas-lyuki-kőfülke (Tarnalelesz, Leleszi-völgy)

A Leleszi-völgybe a falutól kb. 5 km-re balról torkollik egy kis katlanvölgy. Ebben a torkolattól számítva a második (a kisebbik) üreg a kőfülke. Szélessége 4,2 m, magassága 2,2 m, beöblösödése viszont csak 1,6 m. Dénes György a barlangok közé vette fel, mert 10 évenként 15-20 cm növekszik, így 2040-re biztosan meghaladja a barlangméretet.

5. Farkas-lyuki-kőlyuk (Tarnalelesz, Leleszi-völgy)

A Leleszi-völgybe a falutól 5 km-re balról torkollik a Farkas-lyuk nevű kis katlanvölgy. Ebben a torkolattól mintegy 80 m-re található a 22 m széles, 2 m magas, 4,3 m beöblösödésű, így a második legnagyobb vajdavár-vidéki barlangeresz (3. kép). Az ereszt egykoron alkalmi birkahodályként is hasznosították, sőt elbeszélések arra is utalnak, hogy Vidróczki betyárvezér is használta.

3. kép: A Farkas-lyuki-kőlyuk egy széles barlangeresz
Picture 3: The Farkas-lyuki Rock Hole is a wide rock shelter

6. Galagonya-eresz (Tarnalelesz, Szarvas-kő)

A Szarvas-kő-verő délkeletre néző oldalában található a nagyobb, 12,9 m széles, 2,8 m beöblösödésű, 4 m magas eresz. Szelektív mállással és aprózódással keletkezett. Régebben ezt az ereszt is alkalmi birkahodályként hasznosították, de akkor állítólag nagyobb volt.

7. Halászok ürege (Tarnalelesz, Leleszi-völgy)

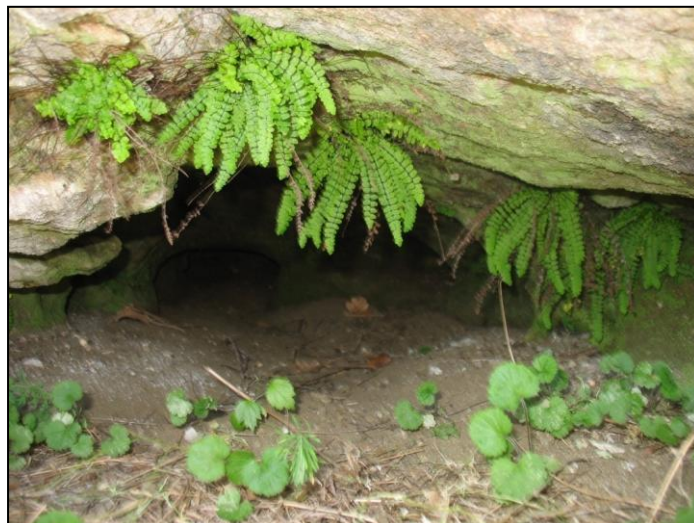
A Leleszi-tó felső végénél, a Szénégető-oldal felől kisebb, névtelen völgy torkollik a Leleszi-völgybe. E völgyecske alsó szakaszába mélyítettek egy pincét a tavon rendszeresen halászó fedemesi bányászok. A halászó időtöltés megszűnte után a magára hagyott pince beomlott, felszakadozott és egy 3,64 m hosszú, 3,85 m széles, 1,55 m mély konzekvenciabarlanggá alakult.

8. Herc-ortványi-eresz (Tarnalelesz, Vermes-völgy)

A Vermes-völgy alsó szakaszának bal oldalába torkollik a Herc-ortvány zegzugos horhoshálózata. Ennek főágában oldalazó erózióval mélyített az időszakos vízfolyás egy 13 m széles, 2,4 m beöblösödésű, 3 m magas ereszt.

9. Kis-kői-eresz (Tarnalelesz, Kis-kő)

A Mocsolyás-pataktól északra, a Kis-kő napverte oldalában több kisebb-nagyobb eresz, fülke található. Ezek közül a legjelentősebb, 11 m széles, 2,2 m beöblösödésű, 2,1 m magas Kis-kői-eresz. Szelektív mállással, aprózódással alakult. Falának réseiben növények telepedtek meg.

4. kép: A Kis-kői-rókalyuk mennyezetén páfrányok élnek
Picture 4: Ferns live in the roof of the Kis-kői Fox Hole

10. Kis-kői-rókalyuk (Tarnalelesz, Kis-kő)

Az előbb leírt eresztől 20 méterrel északkeletre és 2 méterrel alacsonyabban

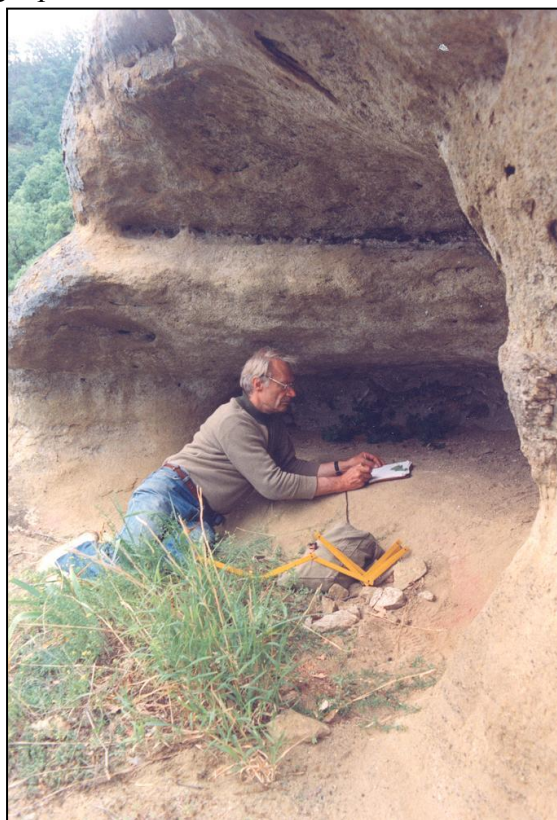
van a Kis-kői-rókalyuk. 30 cm magas, 90 cm széles bejárata keletre néz a sziklafalból. A 2,6 m hosszú barlang csak kúszva járható. A bejáratot követően a mennyezetéről lefelé növvő páfrányok díszlenek (4. kép).

11. Kis-Poporói-kőlyuk (Arló, Kis-Poporó)

A Gyepes-völgytől északra levő Kis-Poporó oldalában levő egyik sziklatömbben szelektív mállással alakult az egyfülkés barlang. Bejárata délkelet felé néz, melynek magassága 2,7 m, szélessége 5,6 m. A vízszintes aljú barlang hossza 4,6 m.

12. Kőpes-barlang romja (Borsodnádásd, Remete-völgy)

Borsodnádásdtól mintegy 2 km-rel nyugatra, a Remete-völgybe északról torkolló kis névtelen völgyben található a Kőpes-barlang, amely az omlásos leszakadások miatt egyre rövidül. 2013 nyarán a szája 135 cm széles és 60 cm magas volt, hossza pedig csak 70 cm. Az oldalazó erózió alakította egykori barlang a partfal leszakadásával fokozatosan megszűnőben van.

5. kép: A Lyukas-kő-völgyi-barlang felmérése
Picture 5: Surveying in the Lyukas-kő-völgyi Cave

13. Lyukas-kő-völgyi-barlang (Pétervására, Lyukas-kő-völgy)

A területileg Pétervásárához tartozó barlangot Ivádról lehet a legpraktikusabban megközelíteni. Ivádtól kb. 3 km-rel északnyugatra torkollik a Szénégető-völgybe balról a Lyukas-kő-völgy. Ennek völgyfőjében mintegy 20 m magasan található a szelektív mállással alakult és deflációval módosított 3 m hosszú, 3,8 m széles barlang (5. kép). Napverte előterében liliumok tenyésznek.

14. Méhes-eresz (Arló, Babos-völgy)

A Palina-völgybe délről torkollik a Babos-völgy. Ennek a torkolatától 1 km-re a jobb oldalban található a Méhes-eresz. A 9 m széles, 3,2 m magas eresz beöblösödése 3,5 m. Eleinte a Babos-patak oldalazó eróziója, aztán az aprózódás alakította.

15. Nagy-kő eresze (Bükkszenterzsébet, Nagy-kő)

Bükkszenterzsébettől 3 km-re északra található Magyarország legimpozánsabb homokkőhegye, a 60-80 m-es falakkal határolt Nagy-kő (2. kép). A déli fal jobb oldalának harmadában egy látványos tektonikai repedés alkot felfelé megnyúlt ereszt, melynek alapja 5 m kiterjedésű, magassága pedig meghaladja a 40 m-t.

16. Nagy-kő leszakadt barlangja (Bükkszenterzsébet, Nagy-kő)

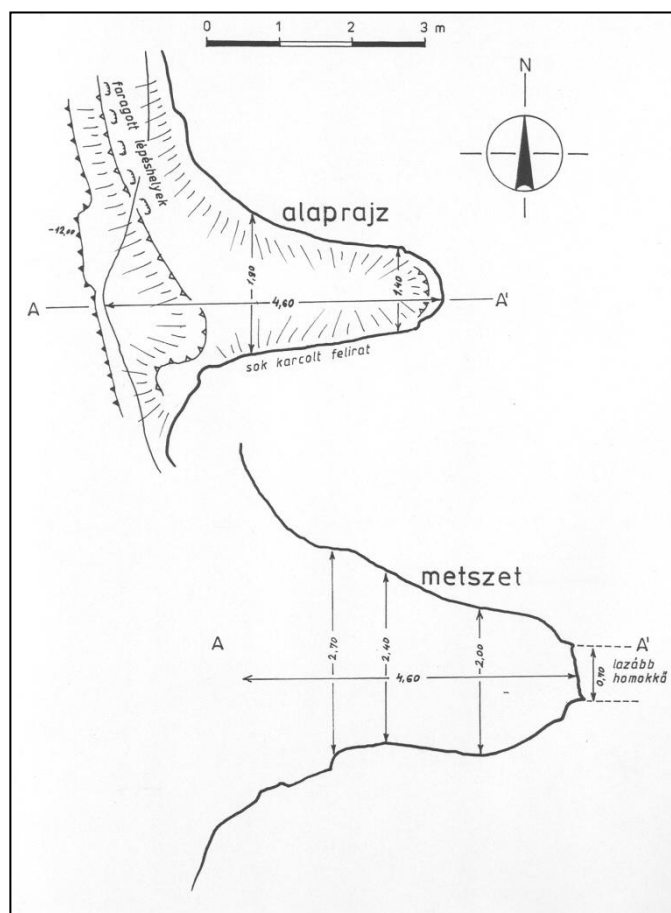
Mára már megsemmisült barlang. Az 1900-as évek elején még látható, bejárható volt a kis terasszal induló barlang, aztán leszakadt. Méretéről megbízható adat nem maradt. A szóbeszéd szerint betyárok, így többek közt Vidróczki Marci is használta.

17. Nagy-Lyukas-kő barlangja (Pétervására, Nagy-Lyukas-kő)

A területileg Pétervásárához tartozó barlangot Ivádról lehet a legpraktikusabban megközelíteni. Ivádtól 3 km-rel északnyugatra a Szénégető-völgy bal oldalában mintegy 30 m-es magasságban található. Bejárata egy nagyjából 3 m átmérőjű kör, mely aztán 4,6 m-t öblösödik be (3. ábra). A barlang középvonalában egy 70 cm vastag laza homokkőréteg van. Ennek aprózódása indította el a barlangkeletkezést, melyhez aztán hozzájárult még az oldódás, mállás és defláció is (6. kép). A régen ismert barlangban sok bekarcolt név, monogram, évszám van.

18. Nagy-Lyukas-kői-eresz (Pétervására, Nagy-Lyukas-kő)

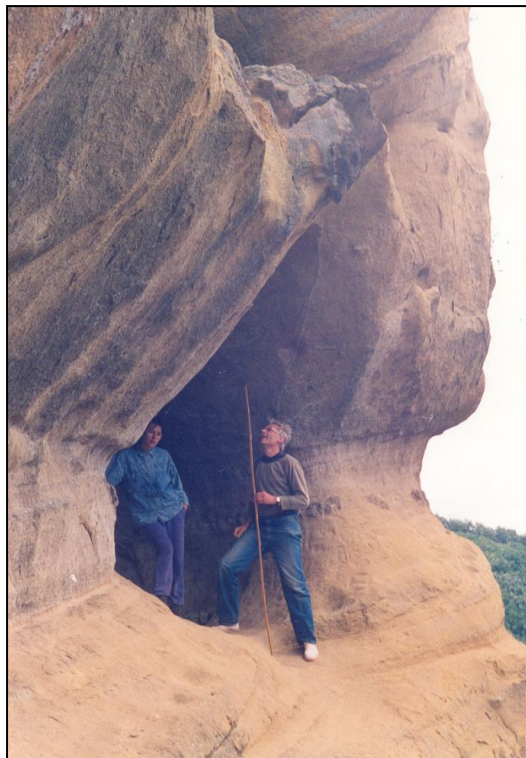
Az Ivádról egyszerűbben megközelíthető Nagy-Lyukas-kő déli oldalában, sziklalépcsőktől és fáktól takarva található a 21,5 m széles, 2,6 m magas és 3 m beöblösödésű barlangeresz. A tekintélyes méretű ereszt takartsága miatt alig ismerik. Szelektív mállással, aprózódással keletkezett.

3. ábra: Aprózódással és mállással keletkezett a Nagy-Lyukas-kő barlangja
 Figure 3: The Cave of the Nagy-Lyukas-kő was formed by fragmentation and chemical weathering

19. Ordas-kői-eresz (Tarnalelesz, Ordas-kő)

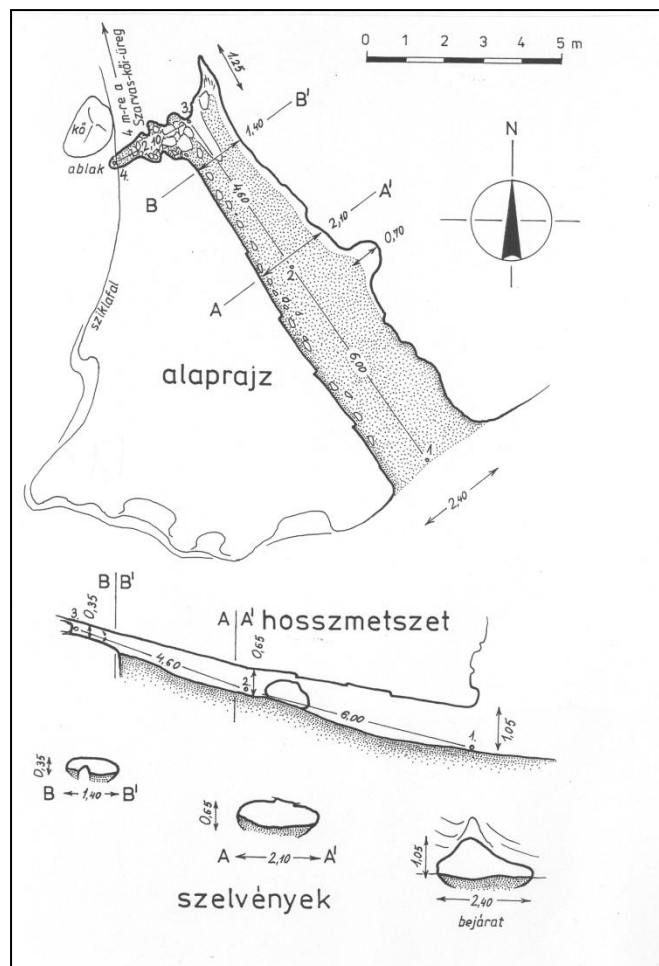
A Nagy-kő – Ordas-kő – Kis-kő alkotta hegység déli előterében levő dózerútról kapaszkodhatunk fel a barlangereszhez, ott ahol „csíkos” a felette levő fal (7. kép). A 16 m széles, 5,5 m magas, 3,5 m-t beöblösödő barlangereszt a mállás, az aprózódás képezte, de a defláció is módosította,

6. kép: A Nagy-Lyukas-kő barlangjának bejárata
Picture 6: Entrance to the Cave of Nagy-Lyukas-kő

7. kép: Az Ordas-kői-eresz
Picture 7: The Ordas-kői Rock Shelter

4. ábra: Főként lineáris erózió mélyítette a Szarvas-kői-kőlyukat
 Figure 4: The Szarvas-kői Rock Hole was deepened mainly by linear erosion

20. Peskő-barlang (Tarnalelesz, Peskő-tető)

A Leleszi-völgy és a Vermes-völgy torkolati villájában van a barlangot magába foglaló Peskő-tető. A Vermes-völgy felől lehet elérni a torkolattól mintegy 250 m-re és vagy 30 m magasan. A 4,5 m széles és ugyanekkor magas barlangbejáratot egy 2,6 m-es kifelé, lejtő fülke követi. Szelektív mállással, deflációval keletkezett. Benne több bekarcolt név, monogram látható.

21. Szarvas-kői-eresz (Tarnalelesz, Szarvas-kő)

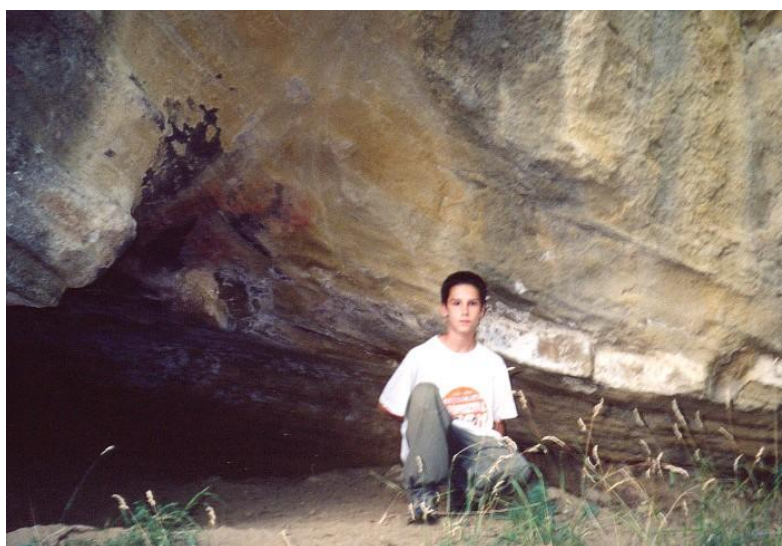
A legmagasabban levő Szarvas-kői üreg. A sziklafalból délre néz a 4,3 m

széles, 1,1 m magas , de csak 1,8 m beöblösödésű eresz. Üregesedése viszonylag gyors, ezért is vettük 1,8 m-es méretével a barlangok közé ezt a szelektív mállással alakuló üreget.

22. Szarvas-kői-kőlyuk (Tarnalelesz, Szarvas-kő)

Egy 14,65 m hosszú átmenőbarlang. Szélessége 2 m körüli, magassága nem éri el az 1 métert (4. ábra). Helyét egy tektonikai törés jelölte ki, melyet aztán az alkalmi vízfolyások lineáris eróziója tágított, de még az oldódás is szerepet kapott kialakításában, hisz itt a homokkő mésztartalma 20 % körüli (8. kép).

8. kép: A Szarvas-kői-kőlyuk bejárata
Picture 8: Entrance to the Szarvas-kői Rock Hole

23. Szarvas-kői-üreg (Tarnalelesz, Szarvas-kő)

Tizenöt méterrel az előbb ismertetett barlangtól találjuk a Szarvas-kői-üreg 3,5 m hosszú, 2 – 2,5 m széles, 1,5 m magas tektonikus repedésbarlangját. Ez az üreg volt régen a pásztorok szállása, amíg a nyáj a közeli Galagonya-ereszben (akkori néven Köhodályban) pihent.

24. Szederkényi-sziklaeresz (Istenmezeje, Nagy-Szederjes-völgy)

A közigazgatásilag Istenmezejéhez tartozó Szederkénypusztától mintegy 1,5 km-rel keletre, a Nagy-Szederjes-völgyben található a Vajdavár-vidék legnagyobb barlangja, a 29 m széles, 3,5 m magas, 6,5 m beöblösödésű Szederkényi-sziklaeresz. Kialakulását főként a Szederjes-patak oldalazó eróziójának köszönheti, de a fellazult kőzet aprózódása is jelentős üregképződést

okozott.

25. Tó-melletti-eresz (Tarnalelesz, Leleszi-völgy)

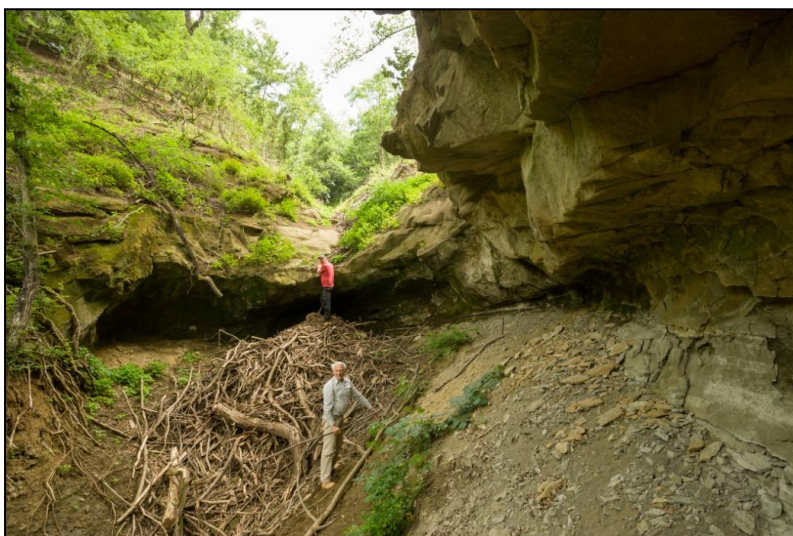
A Leleszi-tó gátjától nyugatra egy kis mellékvölgy tart a Leleszi-völgy felé. E mellékvölgyben mintegy 50 m megtétele után érjük el az időszakos vízfolyás oldalazó eróziója által alakult Tó-melletti-ereszt. Az 5 m széles, 1,6 m magas, de csak 1,4 m beöblösödésű ereszt rohamosan növekszik.

26. Veres-eresz (Tarnalelesz, Debornya-fő)

A Leleszi-völgybe a Debornya-fő felől egy kis névtelen mellékvölgy tart. Ennek északi oldalában, 30 m magasan szelektív mállással, kőzetleszakadozással alakult a Veres-eresz. Délre néző szája 6,5 m széles, 2,4 m magas, legnagyobb beöblösödése 2,3 m.

27. Vizeséses-eresz (Tarnalelesz, Leleszi-völgy)

Tarnalelesztől mintegy 4 km-rel északnyugatra a Leleszi-völgybe a Peskő Közép-oldalából kis katlanvölgy fut. A Leleszi-völgybe való betorkollásától vagy 100 m-re van egy 5-6 méteres mederlépcső. Itt alkalmi vizesés szokott kialakulni, amelynek örvénylő eróziója egy „U”-alakú ereszt, a Vizeséses-ereszt alakított (9. kép). Ennek délkeleti oldalán a beöblösödés már 2,6 m.

9. kép: A Vizeséses-ereszt egy időszakos vizesés alakította
Picture 9: The Vizeséses Rock Shelter was formed by an intermittent waterfall

A barlangszerű mesterséges üregek

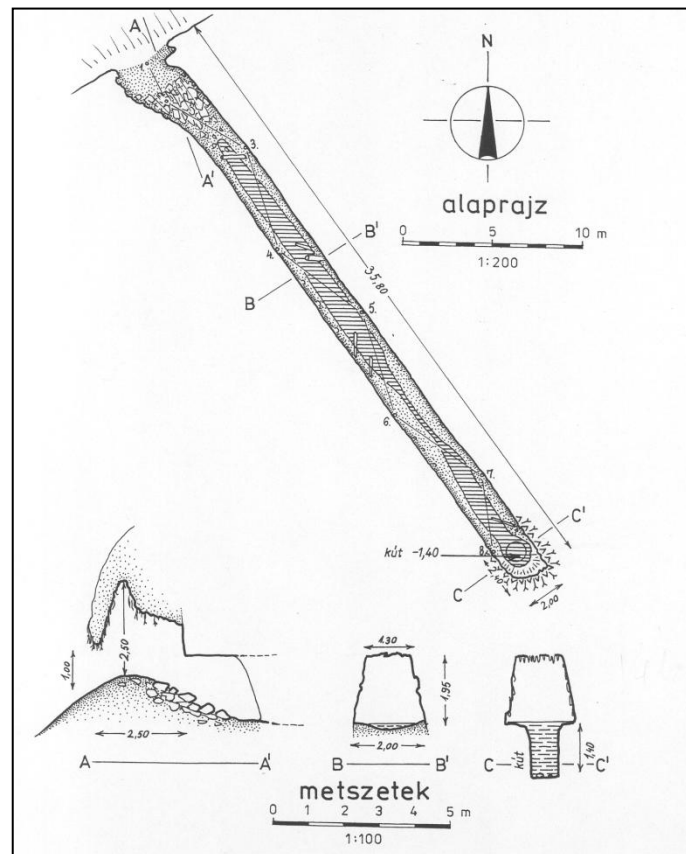
28. Barlang-pince (Arló, Barlang-hát)

A Gyepes-völgy fejtől délre, a Vajdavár felé eső lejtős hátat nevezik Barlangnak. Mindkét világháború vége felé itt több „barlangot”, bunkert ástak

a katonaszökevények. Jelenleg már egy sem áll közülük.

29. Játszótér-fölötti-akna (Borsodnádasd, Táncsics u.)

Borsodnádasd régi lemezgyári lakótelepén található egy leromlott játszótér. Az e fölött emelkedő erdős hegyoldalba nyílik egy ismeretlen céllal és ismeretlen időben készített akna, melyben felgyülemlt a széndioxid.

5. ábra: A Keszertanyai-tarót a vízszerezés miatt készítették
Figure 5: The Keszertanyai Tunnel has been made for water supply

30. Keszertanyai-táró (Arló, Gyepes-völgy)

Arlótól 6,5 km-rel délnyugatra, a Gyepes-völgyben található a Keszertanya. Ennek kerítése mellett szájadzik a 35,8 m hosszú bányatáró-szerű folyosó, melynek végében egy 1,4 m mély aktív kút van (5. ábra). Egykoron ez biztosította a tanya vízellátását. Falait kalcitcseppkövek képezik. Benne denevérkolónia szaporodási helye van.

31. Kis-barlang (Arló, Kis-barlang-völgy)

Az arlói Gyepes-völgy felső szakaszába balról torkollik a Kis-barlang-völgy, mely a világháborúk idején katonaszökevények rejtekhelyeként szolgáló mesterséges „*barlangokat*” rejtett. Ezen üregek ma már nem láthatók.

32. Nagy-barlang (Arló, Nagy-barlang-völgy)

Az előbb említett kis völgygel párhuzamosan torkollik a Gyepes-völgy felső szakaszába. Ez a helynév már az 1858-ban felvett katonai térképen is szerepel. Szintén bujdosó katonaszökevények által készített bunkertábor volt itt. Az üregeket mára már visszahódította a természet.

33. Ör-hegyi pincék és istállók (Szajla, Ör-hegy)

Szajla peremén van a 28 m relatív magasságú (187,6 m tszf.) mesterséges halom (kunhalom?). A monda szerint ez Attila hun fejedelem sírhelye. Ennek oldalába mélyítették pincéket, istállókat.

34. Remete-forrasi-pince (Arló, Gyepes-völgy)

Az arlói Gyepes-völgy felső részén adja vizét a Remete-forrás a közeli patakba. A forrástól 5 m-rel magasabban van egy az erdészet által használt, nyitott ajtajú, 8 m hosszú pince, melyet valószínűleg egy természetes barlangból alakítottak ki.

35. Szénlopó-táró (Istenmezeje, Rákos-völgy)

Istenmezeje északi részétől 7 km-rel nyugatra, a Rákos-patak völgyéből indul egy 15,6 m hosszú, vizes bányatáró. A magára hagyott üreg falai szépen cseppkövesek a homokkőből kioldott mésztartalom miatt.

36. Sziklakápolna (Istenmezeje, Noé szőlője)

Az ismeretlen időben készített, 1854-ig működő sziklakápolna sokáig elhanyagolt volt, mára szépen renovált bemutatóhely lett. Maga az üreg az egykori templomnak csak a 6 m hosszú, 5,7 m széles, 2,7 m magas szentélye volt. A hívők befogadására fából épített rész szolgált a jelenlegi előtér helyén, távolabb pedig volt egy ácsolt harangtorony is.

37. Temető-alatti-labirintus (Borsodnádasd, Táncsics u.)

Borsodnádasdön a Balatoni úti temetőhöz vezető Táncsics út melletti lejtőben nyílik az eddig mintegy 1 km-es terjedelemben bejárt, sok rövid (10-20 m) folyosóból és számos elágazásból álló üregrendszer. Az ácsolat nélküli bányatáró-szerű járatokat kovás kötésű durva homokkőben (Zagyvapálfalvai Tarkaagyag Formáció) hajtották ismeretlen időben és céllal (10. kép).

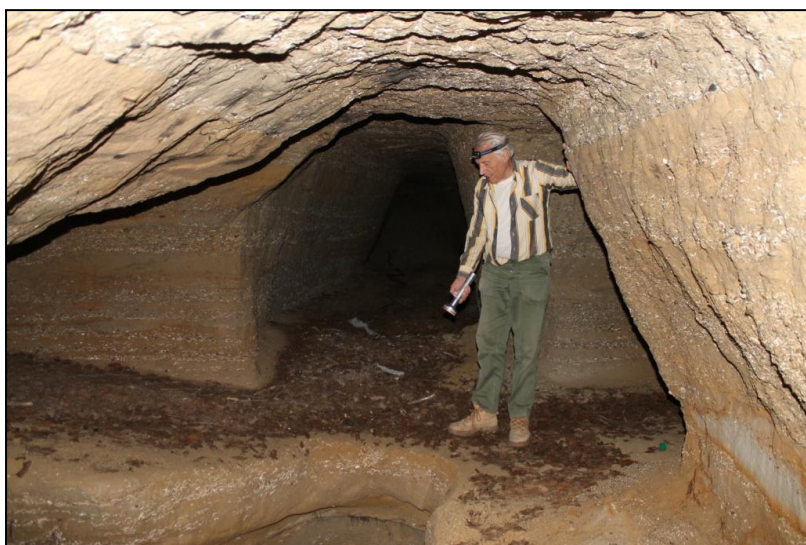
38. Török-bunker (Bükkszenterzslébet, Buknásza-dűlő)

A falutól mintegy 2 km-rel északra van az elvadult gyümölcsös alkotta Buknásza. Ennek egyik alacsony homokkőfalába készítették az 5,30 m hosszú, 3,10 m széles és 1,70 m magas, téglafalú bunkert. A monda szerint a török háború után itt maradt törökök laktak benne.

39. Vajdavár barlangja (Borsodnádasd és Szentdomonkos, Vajdavár)

Csak a számos mondában való említése után valószínűsített üregrendszer.

Járataira még nem sikerült rátalálni. Több folyosóból és teremből álló nagyobb erődített rendszernek mesélik el, mely a környék középkori és kora újkori urainak, a vajdáknak volt a központi helye. A Vajdavár és a Vermesfő közti nyeregben a két világháború idején kiterjedt bunkertelepet hoztak létre a katonaszökevények.

10. kép: Részlet az ismeretlen korú és célú Temető-alatti-labirintusból
Picture 10: A part of the Labyrinth Beneath Cemetery. The age and the purpose of the object is unknown.

Összegzés

A Vajdavár-vidék az Észak-magyarországi-középhegység 570 km²-es központja a Mátra és az északi államhatár között. Ez a hegység Magyarország egyetlen homokkővidéke, mert felszínének döntő többségét homokkövek alkotják. A hegység barlangjainak kutatása viszonylag későn, 1975-ben kezdődött, de a 2000-es évek elejére felgyorsult. Az ilyen irányú kutatásokat néhány egyéni kutató mellett többnyire a Vulkánszpeleológiai Kollektíva tagjai végzik. Jelenleg (2015-ben) már 27 természetes barlangot és 12 barlangszerű mesterséges üreget ismerünk, de még vannak át nem kutatott részei a hegységnek. Valamennyi vajdavár-vidéki természetes barlang glaukonitos homokkőben (Pétervásárai Homokkő Formáció) képződött. Ezek szállítóközeg nélküli lejtős tömegmozgással, koptatással, aprózódással és mállással alakultak. A barlangok többsége széles szájú ereszt, de bőven

vannak fülkék, valamint ismert néhány cső és hasadék is. Egy-két ereszen növények díszlenek, más üregekben denevérek laknak. A nagyobb barlangok és a mesterséges üregek némelyikéhez legendák, mondák fűződnek.

IRODALOM

- BÁLDI T.* (1971): A magyarországi alsó miocén – Földtani Közlöny 101. Budapest pp. 85-90.
- BOZÓ L.* (1996): Tarnalelesz község története – Tarnalelesz Önkormányzatának kiadványa, Tarnalelesz 120 p.
- BULLA B.* (1964): Magyarország természetföldrajza – Tankönyvkiadó, Budapest 424 p.
- CARTOGRAPHIA* (1986): A Karancs, a Medves és a Heves–Borsodibomság turistatérképe – Cartographia Kft, Budapest
- DÉNES GY.* (1975): A Peskő helynév és a tarnaleleszi Peskő barlangjai – Karszt és Barlang I-II. pp. 25-28.
- DÉNES GY.- ESZTERHÁS I.- GÖNCZÖL I. – TINN J.* (1998): A Bükk-vidék nemkarsztos barlangjai – Kézirat a Vulkánszpeleológiai Kollektíva Évkönyvében az MKBT és a BI adattárában, Budapest pp. 187-274.
- ESZTERHÁS I.* (2003): A Vajdavár-vidék barlangjai – Kézirat a Vulkánszpeleológiai Kollektíva Évkönyvében az MKBT és a BI adattárában, Budapest pp. 71-151.
www.termeszetvedelem.hu/_user/browser/.../eszterhas_istvan_2003.pdf
- ESZTERHÁS I.* (2013): A Vajdavár-vidék újabb barlangjai – Kézirat a Vulkánszpeleológiai Kollektíva Évkönyvében az MKBT és a BI adattárában, Budapest pp. 96-131.
- ESZTERHÁS I.* (2014): További barlangok a Vajdavár-vidéken – Kézirat a Vulkánszpeleológiai Kollektíva Évkönyvében az MKBT és a BI adattárában, Budapest pp. 140-163.
- GHEYSELINCK, R.* (1941): A nyughatatlan föld –
www.mek.iif.hu/porta/termesz/foldtud/nyughat5/html
- HÁMOR-JÁMBOR* (1971): A magyarországi középmiocén – Földtani Közlöny 101. Budapest pp. 91-102.
- HAMMOND, E. H.* (1964): Analysis of propertis in land from geografy: application tobrodscala land from mapping – Annals. Association of American geographerrs 54. New York pp. 11-18.
- HEGEDŰS A.* (2001): Az Ózd–Pétervásárai-dombság barlangjai – Karsztfejlődés VI. pp. 281-289
- HEGEDŰS A.* (2005): Az Ózd–Pétervásárai-dombság természeti és kulturális értékei – Holocén Természetvédelmi Egyesület kiadványa, Miskolc pp.

12-15.

HEVESI A. (2002): A Bükkhegység földrajzi helyzete, Felszínfejlődés – In *BARÁZ CS* (szerk.): A Bükki Nemzeti Park – a BNP Igazgatóságának kiadása, Eger pp. 84-85.

JUHÁSZ Á. (1987): Évmilliók emlékei – Gondolat Kiadó, Budapest 512 p.

KATONA CS. (1997): Homokkövek cseppkövei – Természet Világa pp. 336-337

KATONA CS. (2006): Vajdavár-homokkővidék – Kornétás Kiadó, Budapest pp. 100-124.

OZORAY GY. (1962): The genesis of non-karstic natural cavities as elucidated by Hungarian examples – Karszt- és Barlangkutatás, Budapest pp. 127-136.

PÉCSI M. (1967): Reliefenergia – In *RADÓ* (szerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza – Kartográfiai Vállalat, Budapest pp. 5. és 20.

PRAKFALVI P. (2000): A Karancs-Medves Tájvédelmi Körzet földtani felépítése az újabb kutatások tükrében – Nógrádi Értékekért, Salgótarján pp.18-22.

SCHRÉTER Z. (1940): Borsodnádásd és Arló környékének földtani viszonyai – Kézirat a MÁFI adattárában, Budapest